

композицията на словата му? Какво е най-характерното за езиковите и лексикалните им особености? Читателят очаква да бъде по-подробно въведен в несъмнено интересната изследователска работа, в процеса на която са се оформили тези заключения. Става дума не за недоверие спрямо крайните изводи, а за нуждата от по-разгърната характеристика, от която се стига до спомнатата формулировка. Такава характеристика би била нейното текстологическо и литературно-историческо основание.

В края на встъпителните си думи авторският колектив е изразил надеждата, че наред със следващите втора и трета книга с вероятните слова на Климент Охридски и Пространните жития на Кирил и Методий ще се появят и публикации на останалите му произведения — Цветен триод, Чин изповедания, както и специален том със славянските и гръцките източници за живота, делото и прославата му. Да се надяваме, че излезлият първи том ще бъде щастливото начало на тази ценна поредица.

Лиляна Грашева

„L'ÉNIGME DE LA CATHARSIS TRAGIQUE DANS ARISTOTE“ от АЛЕКСАНДЪР НИЧЕВ

Изд. БАН, 1970, 254 стр.

Книгата на литературоведа-елинист Александър Ничев „Загадката на трагическия катарзис у Аристотел“, издадена на френски език, надхвърля значително по качество и мащабност всичко писано от него досега във връзка с проблема за същността на Аристотеловия катарзис. А в този свой труд той прави опит за многостранно осветление на една „загадка“, която от столетия занимава умовете на философи, естетици, литературни теоретици и театроведи. Задачата, която си поставя българският изследвач, е да даде „цялостно изложение на една нова концепция за трагическия катарзис“, т. е. да изложи и обоснове своя теза за неговото разбиране, като същевременно в процеса на излаганите разсъждения и доказателства приведе и всички съществуващи „контраверсии“ относно „невралгичните пунктове в тази тъй дълго обсъждана проблема“ (стр. 5).

Впрочем за многопосочните аспекти, в които Ал. Ничев разгръща научноизследователската си задача, говори още самата композиция на работата му. След стегнат увод, гдето набелязва основните недостатъци в така наречената „медицинска теория“ на Якоб Бернайс, Ал. Ничев изяснява конкретно въпроса — в същност „откъде тръгва Аристотел, за да формулира тезата за трагическия катарзис“. И, както трябва да се очаква, тук той отделя на първо място надлежно внимание на философа Платон, по-

специално на неговото схващане за трагедията като „подражаващо“ изкуство. Защото при постановката и изясняването на проблема за трагическия катарзис авторът на „Поетиката“ едновременно изхожда от Платоновите схващания в тази област и в една или друга степен ги коригира или отрича, и то върху основата на принципно различните им схващания за изкуството като „подражание“ (*mimesis*) на действителността. Както изтъква и Ал. Ничев, тази книжапионер на науката за литературното изкуство представлява „мълчаливо възражение срещу естетиката на Платон“. Макар и без открито, персонално посочване, тя цели да оспори „Платоновата присъда над трагическата драматургия“ изобщо (стр. 216, срв. също стр. 231). Заключение то на българския учен е категорично в полза на Аристотеловата теза. Изкуството „подражава“ не на несъщностната външна страна на живота, а тъкмо напротив — отразява същностни явления и движещи сили в него. В процеса на естетическото познание „трагедията наистина буди превратни мнения, както и неуместни чувства (des opinions erronées, ainsi que des sentiments inopportuns), но тя самата способствува те да бъдат преодолени и заместени от правдиви възгледи и от уместни чувства (des opinions justes et des sentiments convenables). Поради това Платоновата присъда над трагедията и над „подражателната“ поезия изобщо трябва да се смята за неправилна и несправедлива“ (стр. 231).

Би могло определено да се каже, че в нашата наука за пръв път се прави такава обстойна, конкретна и убедителна критика на „медицинската теория“ на Якоб Бернайс, в течение на един век доверчиво приемана от мнозина изследвачи на древногръцката естетическа мисъл. Схващанията на този Аристотелов коментатор (как той възприема и тълкува фактите, обсегът на текстологичната му осведоменост, логиката на разсъжденията му, недостатъчната обоснованост на заключенията му) българският автор подлага на същинска „анатомическа“ експертиза, при която изпъкват съвършено ясно слабите положения в теорията на виенския елинист (стр. 6—15).¹

Изобщо едно от най-съществените достоянства на Ал. Ничев като литературовед е неговата извънредно широка осведоменост колкото в древногръцката, толкова и в съвременната световна научна литература по проблемите, свързани с Аристотеловата „Поетика“. В системата на своите доводи и разсъждения той използва видни специалисти в тази област като А. Gudeman, J. Hardy, H. Otte, A. Rostagni, S. Butcher, H. Weil и пр.

¹ Първа конкретна критика у нас на „медицинската теория“ е направена в нашата книга „Поетиката на Аристотеля“, С., 1943, стр. 52—55.

Без да спира конкретно върху други теории и мнения относно Аристотеловия катарзис (задача, която в случая основателно счита за неуместна), Ал. Ничев пристъпва към обстоен конкретен анализ — и то по всички възможни посоки — с цел да докаже как в действителност великият древен философ е смятал същината на тази естетическа категория. При този анализ той умело включва не само почти всички пасажки от „Поетиката“, имащи пряко или косвено отношение към третирания проблем, но също така взема под внимание съответни места от „Поли-тиката“, както и дълга редица пасажки от други Аристотелови съчинения. Доказателствени цитати от този род Ал. Ничев привежда и от други древни автори — освен от Платон още от Сократ, Горгий, Прокъл, Плутарх, Епиктет, Кебет, Климент Александрийски, Цицерон, Квинтилиан... Най-сетне, за да докаже и практически правотата на своите теоретични изводи, Ал. Ничев прави съответен литературен анализ на Софокловите трагедии „Едип цар“, „Антигона“, „Аякс“, „Филокет“.

Измежду всички понятия, свързани с категорията *κάθαρσις* — очистиране (*ἔλεος* — състрадание, *φόβος* — страх, *κάθαρσις τῶν παθῶν* — очистиране на чувствата, *φιλάνθρωπον* — човеколюбиво, *μεγάλη ἀνάρτια* — голяма грешка, *παρά τὴν δόξαν* — против погрешното мнение) авторът на книгата не случайно разглежда най-обстойно тъкмо понятието *δόξα*. Според него смисълът на Аристотеловия катарзис (т. е. очистирането на поразените от трагедията чувства, вследствие на което душата на зрителя получава дълбоко житейско познание, свързано с особено удоволствие) може да се разкрие исторически обективно преди всичко въз основа на „действителното“ съдържание на понятието *δόξα*. Необходимо е при това да се припомним тук и обстоятелството, че Аристотел свързва категорията катарзис с понятието *καλλίστη τραγῳδία* — т. е. с образцовата, съвършената, истинската трагедия, а не с всякакъв вид драматични произведения на времето — обстоятелство, за което българският изследвач държи строга сметка.

Каква е същността на новата теза, която Ал. Ничев лансира в науката? Впрочем в общи черти тя е позната от досегашните негови публикации по този проблем, но в книгата е изложена и обоснована несравнено много по-широко и убедително. Според българския изследвач Аристотеловият трагически катарзис „е свързан с опровергаването на погрешни мнения (докса) за невинността на героя и за несправедливостта, която се упражнява над него“ от външни или „божествени“ сили. В резултат на „активна (психическа дейност“ от страна на зрителя (читателя) на истинската трагедия той стига накрай до „активно преодоляване на погрешното мнение“, осъзнава „несъстоятелността“ а предишното си мнен и или предубеждение

за героите, вследствие на което в душата му става „очистиране“ на изпитваните от него чувства състрадание и страх към трагичната участ на тези герои (стр. 128, 162). Ето защо българският автор смята, че изразът у Аристотел *κάθαρσις τῶν παθῶν* — очистиране на чувствата или афектите означава в същност *κάθαρσις τῶν δόξων* — т. е. очистиране на погрешни мнения. Освен това Ал. Ничев изхожда от схващането, че авторът на „Поетиката“ е имал пред вид „зрител с религиозно съзнание“, а не „религиозния скептик и атеиста“, които според него „ще възприемат трагедията по съвсем друг начин“. И още нещо: че по силата на тези обстоятелства и причини се налага изводът за „аналогично въздействие“ на Аристотеловия катарзис и крайния ефект от „философския диалог“ и „съдебния процес“, особено последния (стр. 128, 164). Специално „близостта на едно съдебно заседание и едно представление на трагедия“ нашият учен обосновава с положението, че „трагедията поставя една морално-правна проблема, свързана с поведението на един трагически герой“ — един „процес“, при който именно „зрителят трябва да установи виновността или невинността на един герой“ (стр. 224 и сл.).

Ето как по-конкретно Ал. Ничев си представя „действителните“ разсъждения на самия Аристотел: „Вярно е, че трагическият герой, за когото говори Платон, не е идеален, вярно е, че той допуска грешки и заблуждава зрителя относно поведението си. Воден от едно превратно мнение (*δόξα*), зрителят наистина изпитва неуместни чувства — състрадание (*ἔλεος*) и страх (*φόβος*). Състраданието съответствува на погрешното мнение на зрителя, че героят е невинен; страхът съответствува на мнението му, че силите, които наказват този невинен трагически герой, не се ръководят от никакви съображения за справедливост, а действуват по произвол. Но възбуждането на тези чувства, продължава Аристотел, не е самоцел... Трагедията... възбужда състраданието и страха, за да предизвика очистиране от тях, за да ги ликвидира.“ Зрителят „установява“: „героят не е невинно страдал“. От друга страна обаче, зрителят съвсем не се дезинтересира от участието на страдания — защото пред очите му страда едно човешко същество. Сега този интерес към страданията на героя се изразява чрез чувството *φιλάνθρωπον*, предпоставката за чиято поява не е невинност“ (стр. 288, 89, 88). „Тъкмо знанието е липсвало на зрителя, и смяната на *δόξα* с *γνώσις* или *ἐπιστήμη* е най-главната цел на трагическото представление“ — заключава авторът на изследването (стр. 88).

От изложеното може да се направи логически извод, че Ал. Ничев осветлява проблема за трагическия катарзис преди всичко в общопознателен, глосеологически аспект — там вижда основното съдържание на категорията трагически катарзис. И трябва

да признаем, че в тази насока неговият анализ е колкото широко разгърнат, толкова и обстойно теоретически обоснован в своите изводи. Все пак обаче, от наше гледище, в изложението и обосновката на концепцията си за Аристотеловия трагически катарзис изследвачът не е отделил достатъчно внимание на хуманистично-естетическия компонент в тази литературоведска категория. Струва ни се, казаното за него в книгата не съответствува напълно на значението му при изясняване на общия проблем. С това обстоятелство сме склонни да обясним и пренебрегването на оня пасаж в глава VI на „Поетиката“, гдето Аристотел изрично предупреждава: „от трагедията не трябва да се изисква всякаво удоволствие, а само свойственото ней“ (*ἀλλὰ τὴν οἰκτίαν*). Също така необходимо е било да се размисли по-конкретно върху изричната уговорка в „Поетиката“, гдето във връзка именно с въпроса за същността на трагическия катарзис Аристотел заявява: „Тук ние казваме само общо „очистяване на душата“; а по-ясно на този предмет ще се върнем в нашето изследване върху поетиката.“¹ Най-сетне от значение в случая е и принципното положение у великия мислител, че в трагическия герой зрителят трябва да вижда свое жизнено подобие, да създава своята човешка съдба като „вътрешно“ свързана със съдбата на страдащия герой. Това е процес, в който единично-чуждото битие (на трагическия герой) и собствено-личното (на зрителя) се обединяват в едно „общочовешко“ битие, така шото комплексът познание—преживяване—житейска преценка у зрителя получава обобщено — по-богато и по-сложно съдържание, отколкото „обикновеният“ процес на житейско познание, на идейно-логически извод, правен въз основа на единичен трагичен случай от живота. Следователно по дълбоката си естетически-общовалидна същност трагическият катарзис трябва да се схваща като най-висок, качествен скок в житейско-естетическото познание на зрителя, което ще рече — като резултат на диалектическия процес познание—самопознание, преживяване—съпреживяване, преценка—самопреценка, единично-всеобщо „правилно“ мнение, чувство и пр.

Наистина, както се спомена, Ал. Ничев не е останал чужд на тези проблеми, той обаче по свои съображения не е счел за необходимо да ги подхвърли на по-специално разглеждане в книгата си.

В заключение се налага да кажем, че „Задачката на трагическия катарзис у Аристотел“ е сериозно и оригинално научно изследване. То представлява ценен принос в науката. Публикувана на френски език, книгата ще представи в твърде благоприятна светлина

¹ Аристотел, Поетика. Перевод с греческого С. А. Жебелева, М., 1911, стр. 374.

родната наша литературоведска мисъл и в чужбина. Въпреки правомерността на някои критични бележки и пожелания към автора трябва изрично и определено да подчертаем, че концепцията на Ал. Ничев, така широко и конкретно обоснована в най-съществените си положения, не ще може да бъде отменена от нито един сериозен изследовател на третирания проблем. Тази концепция има качества, които я правят необходимата основа и за по-нататъшни изследвания в посока вече на едни или други предимно детайлни положения.

Кръстьо Генев

„GRAMSCI E LA CULTURA CONTEMPORANEA“

Editori Riuniti — Istituto Gramsci, 1970, том I, 558 стр.; том II, 560 стр.

На 27 април 1937 г., след единадесет години тежък затворнически живот, мъченически издъхна в една римска болница едва 46-годишен Антонио Грамши. Заедно с Палмиро Тольати Грамши положи марксистко-ленинските основи на Италианската комунистическа партия и се утвърди като неин теоретик с редицата си забележителни съчинения. Главното съчинение на Грамши, което обхваща 32 „куадерни“ (тетрадки), са неговите „Писма от затвора“. В тях той засяга разнообразни проблеми: политически, социални, икономически, психологически, литературно-критически и исторически.

От 23 до 27 април 1967 г. институтът „Антонио Грамши“ (Рим) устрои в Калария (Сардиния), родината на Грамши, международен симпозиум, посветен на творчеството на автора на „Писма от затвора“. Докладите и съобщенията, прочетени на този симпозиум, бяха публикувани миналата година в два внушителни тома под наслов „Грамши и съвременната култура“. В симпозиума са участвували близо двеста италиански и чуждестранни учени, специалисти в различни области на науката и марксистко-ленинското учение, между които и неколцина съветски представители — Валериан Бондарчук, Борис Лопухов, Евгений Амбарцумов.

За да дадем само една представа за диапазона на темите, разисквани през четирите дни на симпозиума, ще съобщим заглавията и имената на докладчиците: „Политика и култура у Грамши (проблемът за интелектуалите)“ от Еудженио Гарин; „Грамши и концепцията за гражданското общество“ от Норберто Боббио; „Грамши и теоретичното разискване в международното работническо движение“ от Ернесто Раджонинери; „Възпитание и училище у Грамши“ от Ламберто Борги; „Грамши и проблемите на литературата“ от Наталино Сапелю; „Грамши и проблемите на италианската история“ от Джузепе Галасо; „Грамши и въпроси